

sükî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-kebir*, Kahire 1328, I, 25-26; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 241; a.mlf., *en-Nâfi'u'l-kebir*, Karacı 1990, s. 15; Ale-vî b. Ahmed es-Sekkâf, *el-Fevâ'idü'l-Mekkiyye* (*Mecmû'atü seb'atü kütübün müfide* içinde), Kahire 1358/1940, s. 46; M. İbrâhim Ahmed Ali, "el-Mezheb 'inde'l-Hanefiyye", *Dirâsât fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Mekke, ts., s. 83; Abdülkâdir Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Beyrut 1405/1985, s. 381, 405, 408-409, 424; M. Revwâs Kal'acî – Hâmid Sâdik Kuneybî, *Mu'cemû luğati'l-fukahâ*, Beyrut 1985, s. 401; Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990, s. 165-170; a.mlf., *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 350; Abdurrahman b. Hüseyin Âli İsmâil, *el-Le'âli'l-behiyye fi keyfiyyeti'l-istifâde mine'l-kütübi'l-Hanbeliyye*, Riyad, ts., s. 78-79; Eyyüp Said Kaya, *Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fikhi İstidlâl* (doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 175-183.

EYYÜP SAİD KAYA

MÜTEKÂRİB

(المتقارب)

Aruz sisteminde bir bahir.

Halîl b. Ahmed'in ortaya koyduğu vezinlerden olup onun sisteminde **müttefik** veya **müttekârib** denilen beşinci dairede birinci, klasik genel sıralamada on beşinci bahir olarak yer alır (*DîA*, III, 428; IV, 484). Tef'ilelerinin birbirine benzemesi, her iki vetid arasında bir sebep ve her iki sebep arasında bir vetid bulunmasından kaynaklanan yakınlık ve benzerlik dolayısıyla müttekârib (birbirine yakın) kelimesiyle adlandırılmıştır (İbn Reşîk el-Kayrevânî, I, 271; Hatîb et-Tebrîzî, s. 183; Mahmûd Fâhûrî, s. 31).

Müttekârib tef'ileleri beşli (humâsî فَعُولُنْ) olan bahirlerdendir. Halîl b. Ahmed'in sisteminde tam ve sahih şekli "feülün" (فَعُولُنْ) tef'ilesinin bir mısradaki dört, bir beyitte sekiz defa tekrar edilmesidir. Uygulamada kullanılan bu tam şeklin bir aruzu ve dört darbı, her iki şatırın sonundaki cüzlerin düşmesiyle elde edilen ve tef'ile sayısı altı olan meczû şeklin ise bir aruzu iki darbı vardır. Buna göre müttekârib bahrinin toplam iki aruz, altı darb tef'ilesi teşekkül etmiş olur. Sekiz tef'ileli beytin darb tef'ilelerinde **a)** hafif sebebin son harfinin hazfî (*kasr*) ve kalan son harfin sâkin kılınması ile ($\text{فَعُولُنْ} \rightarrow \text{فَعُول} \rightarrow \text{فَعُول}$) feül (فَعُول); **b)** son hafif sebebin hazfî ile ($\text{فَعُولُنْ} \rightarrow \text{فَعُو}$) ve buradan da uygulamada (*فَعِل*) feal (فَعِل) tef'ilesi; **c)** hafif sebebin hazfî, kalan mecmû vetidin son harfinin (و) hazfî ve kalan son harfin (ع) sâkin kılınması, yani hazf ve kat' işlemlerinin birlikte uygulanması (*betr*)

ile ($\text{فَعُولُنْ} \rightarrow \text{فَعُو} \rightarrow \text{فَع}$) fa' (-) şekilleri elde edilir.

Altı tef'ileli beytin birinci şatırının son tef'ilesi demek olan aruzunda hazf ile feal (فَعِل) ve ikinci şatırının son tef'ilesi demek olan darbında **a)** hazf ile feâl (فَعَل); **b)** betr ile fa' (-) şekilleri elde edilir. Bu uygulama şöyle gösterilebilir:

A) Tam beyit: **a)** Aruzu ve darbı sahih: $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$. **b)** Aruzu sahih, darbı maksûr: $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=feâl). **c)** Aruzu sahih, darbı mahzûf: $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=feâl). **d)** Aruzu sahih, darbı ebter: $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=fa').

B) Meczû beyit: **a)** Aruzu ve darbı mahzûf: $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=feâl). **b)** Aruzu mahzûf, darbı ebter: $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=fa').

Ayrıca gerek aruz gerekse haşivlerde (aruz ve darb dışındaki tef'ilelerde) şu illet ve zihaf kaideleri uygulanabilir: **a)** Kabz ile feülü (فَعُول); **b)** hazf ile feâl (فَعَل); **c)** nadiyen şerm ile (kabz ve harm = mecmu vetidin ilk harfinin hazfî) fa'lü (فَعُل).

Aruza dair klasik kitaplarda ve bunlara muhteva bakımından sadık kalan yeni eserlerde müttekârib bahrinin yukarıda sayılan vezinlerinin yanı sıra sanatkârların nazım tekniği açısından yaptıkları yenilikler de göz önüne alınarak yazılan eserlerde bu bahrin başka vezinleri de görülmektedir. Celâl el-Hanefî'nin örnekleriyle verdiği bu yeni vezinlerin başlıcaları şunlardır (*el-Arûz*, s. 191-208):

1. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=feâl)
2. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ (=feâl)
3. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$
4. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$
5. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ [فَعُول =]
6. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$
7. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$
8. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$ [فَعُول], [فَعُول] // $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$
9. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$
10. $\text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} // \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ} / \text{فَعُولُنْ}$

Kadîm şairler tarafından da kullanılan müttekârib bahrinde kısa ve tek tef'ilenin

tekrarı sebebiyle ritmin seri oluşu yanından mûnis bir nitelik de göze çarpar. Bundan dolayı çağımız şairlerinin kahramanlıkla ilgili şiirlerde ve marşlarda çokça rağbet ettikleri bir vezindir (Mahmûd Fâhûrî, s. 34 vd.). Türk şiirinde bahrin "feülün / feülün / feülün / feülün" ile "feülün / feülün / feülün / feülün" şekilleri daha çok kullanılmıştır. Bunların yanında az kullanılsa da bir tef'ilesi düşürülerek üç feülün ve iki feülün bir feül şekline de rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 428-429; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, V, 474-477; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbü 'Arûzi'l-varaka* (nşr. Sâlih Cemâl Bedevî), Mekke 1406/1985, s. 55 vd., 88-90; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 269-294; Hatîb et-Tebrîzî, *el-Vâfi fi'l-arûz ve'l-kavâfi* (nşr. Ömer Yahyâ – Fahrreddin Kabâve), Dimaşk 1399/1979, s. 183-197; İbn Ebû Şeneb, *Tuhfetü'l-edeb*, Paris 1954, s. 87-93; Safâ Hulûsî, *Fennü't-taktî'i ş-şi'ri ve'l-kâfiye*, Beyrut 1966, s. 183-193; Celâl el-Hanefî, *el-Arûz*, Bağdad 1398/1977-78, s. 187-214; Abdürmâz Ali, *el-Arûz ve'l-kâfiye*, Musul 1409/1989, s. 87-96; Mahmûd Fâhûrî, *Sefîne-tü 'ş-şu'arâ*, Halep 1410/1990, s. 31-36; Gotthold Weil, "Arûz", *IA*, I, 626, 642; a.mlf., "Arûd", *EI*² (İng.), I, 670, 673, 674, 675, 677; Nihad M. Çetin, "Arûz", *DİA*, III, 428-430; a.mlf., "Bahir", a.e., IV, 484.

TEVFİK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

MÜTEKÂRİBÜ'İ-HADİS

(bk. MUKÂRİBÜ'İ-HADİS).

MÜTEKAVVİM

(المتقوّم)

Dinen yararlanılması mubah olan veya bilfiil ihraz edilmiş mal anlamında fıkıh terimi

(bk. MAL).

MÜTEKEBBİR

(المتكبر)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak" mânasındaki **kiber** kökünün "tefe'ul" kalıbından türeyen **mütekebbir** "büyük, ulu" anlamına gelir. Ebû İshak ez-Zeccâc, mütekebbir kelimesinin masdarını teşkil eden tefe'ul kalıbının "insanın kendisinde bulunmayan bir niteliği varmış gibi göstermesi" şeklinde bir özellik taşıdığını belirtir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî de mü-